

Národ: charakteristika, typológia a čo ďalej?

Dušan Štrauss

Abstract

The aim of this study is tryout to achieve an objective typology of actual nations and show some determinations of its history. Many of nations have similar experiences, conflictual and consensual (co-operational gestion) of its members. Just conflictual approach is basically resource of learning about nations. The goal of this study is search out key factor of success and wealthiness of several European nations.

Keywords: nation, history of nations, language, territory, religion

ÚVOD

Skúmanie národa, vývoja národnej identity a nacionalizmu patrí medzi prioritné témy výskumu predstaviteľov modernej politickej vedy. V spoločensko-vednej literatúre existujú rôzne pohľady a definície národa. Tie sa líšia od kultúrno-politických podmienok historického obdobia, v ktorom vznikajú. Ako pojem označujúci skupinu ľudí žijúcu na určitom území sa objavil už v 14. storočí, ale až od 18. storočia nadobúda moderný význam.¹ V anglickom hovoriacom prostredí 18. storočia sa pod termínom „národ“ rozumeli všetci ľudia, ktorí v rámci určitého teritória boli podriadení jednému panovníkovi.² Od Francúzskej revolúcie sa do vnímania národa dostávali aj iné dnes nepostrádateľné atribúty ako je jazyk, kultúra a náboženstvo. V 20. storočí boli definície národa často politicky zneužívané aktérmi politiky, čím stratili na svojej vedeckej presnosti. V závislosti od politických podmienok sa nacionalizmus stal raz pozitívnym, inokedy negatívnym, v procese budovania moderných národných štátov však prirodzeným javom nielen európskych spoločností.

¹ Pozri Jansen, Ch.; Borggräfe, H. (2007): *Nation, Nationalität, Nationalismus*. Frankfurt/Main: Campus Verlag, s. 10.

² Pozri Hroch, M. (2005): *Das Europa der Nationen. Die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, s. 12.

Cieľom predloženej štúdie je definovanie národa ako sociálnej a historickej entity. V centre pozornosti stojí zameranie na objektivizované faktory toho, čo národ vo všeobecnosti charakterizuje a bez čoho by národom nebol. Aj keď sa v každodennej praxi nachádzajú účelové použitia tohto termínu a účelové konštrukcie normatívnych cieľov pre nejaký národ, možno tieto snahy chápať ako pragmatický prístup rôznych politických strán a politických záujmov k využitiu voličského potenciálu, ktorý je v podmienkach národných štátov v porovnaní s ostatnými ideológiami zrejme najväčší. Rozhodujúce je však objektívne štúdium ľudskej spoločnosti ako systému, ktorého geografické segmenty sa v dejinách mieru a vojen stali národmi.

Text je rozdelený do dvoch častí. V prvej je znázornený vznik a vývoj národov, pričom klasifikácia sa opiera o to, či obyvateľstvo ostávalo na svojom pôvodnom území, alebo hľadalo nový životný priestor. V druhej časti sú predstavené integrujúce faktory národa – písmo, jazyk, územie, náboženstvo, vedomie a nevedomie.

VZNIK A VÝVOJ NÁRODOV

Národy vznikali a etablovali sa v historickom kontexte tak kooperatívnych vzťahov ako stavoch konfliktných, kedy bola konfrontácia ich súperenia otázkou prežitia či zániku. Práve schopnosť kooperácie jednotlivých členov, rodín, či kmeňov spolu s výkonom vlády a správy bola rozhodujúcim prvkom pri vytváraní štátnych útvarov. Tie národy, ktoré mali svojich vodcov a s ktorými sa stotožnili (podriadili sa vlastnej elite), získali schopnosť prežiť a tie, ktorých schopnosť mobilizácie nebol schopný vodca dosiahnuť na obranu alebo útok, zostali zabudnuté a je možné, že v histórii celkom zanikli. Prežitie záviselo aj od prírodných podmienok a tak sa národy začali deliť na tie, ktoré sa rozhodli obhospodarovať pôdu a budovať potrebnú infraštruktúru a na tie, ktoré sa sústredili na hľadanie iného, vhodného miesta na život.

Tie **prvé** pri vhodnej organizácii a del'be práce akceptovali svoje mocenské elity, ktoré si začali zároveň uplatňovať prvé formy vlastníckeho práva. Vznikali prvé kultúry a veľké civilizácie, ktoré zastrešoval zväčša jeden panovník spolu s tými, ktorí ochraňovali jeho postavenie (aristokracia, kňazské stavy a vojsko). Asi pred 6000 rokmi bolo podmienkou nekonfliktného spolunažívania dosahovanie uspokojivých výnosov z poľnohospodárskej a živočíšnej produkcie. Zefektívňovanie produkcie záviselo na organizácii práce, ktorá bola

najskôr rovnomerne rozdelená medzi členov komunit. Pri exponenciálnom raste populácie vznikala stále väčšia medzera medzi tými, ktorí prácu organizujú a tými, ktorí ju vykonávajú. Pri väčšom počte sa moc stávala čoraz viac anonymnou vo vzťahu k ostatným a je menej dôležité, či prvé kultúry sú národne homogénne alebo nie. Pri otrokárskom zriadení prácu vykonávajú otroci (úpadkári a zajatci) a ich jazyková, či etnická kompatibilita nie je vôbec dôležitá (pre panovníka). Tak vznikajú prvé ríše ako Egypt, či Mezopotámia, ktorých ekonomický vývoj a migračný rast bol natolko rýchly, že národ v ríši tvoril len dominantnú časť istej vrstvy (napríklad Židia v zajatí), prípadne toto rozvrstvenie postupne zaniklo ako zanikla aj celá kultúra. Preto a z dôvodu veľkého počtu ľudí bol pre starovek skôr príznačný združovací faktor príslušnosti k civilizácii, vrstve, náboženstvu a štátu.

Tie **druhé** sa rozhodli pre migráciu³ na územia, ktoré boli pohostinnejšie z hľadiska podnebia a dostatku zdrojov potrebných na prežitie. V prípade, že sa neusadili a zvykli si na kočovný spôsob života, stali sa nájazdníkmi, tými, čo koristili z ostatných národov. Preto mali neskôr problém s adaptáciou na usadlý spôsob života, na prácu, obrábanie pôdy, s pomenovaním nových javov a tak preberali kultúry národov, v ktorých blízkosti sa zastavili. V histórii sú známe príklady Tatárov, či Mongolov, alebo napr. Hunov, pri hodnotení ktorých cituje M. Grant Claudiana takto: „Huni nemilosrdne vraždili vlastných rodičov a potom s pôžitkom preklínali ich mŕtve telá“⁴. Svedčí to o predsudkoch, ale aj o hodnotovej nekompatibilite, kedy Rimania podobne ako neskôr ostatní jasne varovali pred kočovnými kmeňmi, ktorých motívy boli vražedné, násilnícke a lúpeživé a ktorých správanie nebolo ohraničené žiadnou morálkou. Ich organizácia bola tvorená vojenskými, nie hospodárskymi pravidlami. V novších dejinách je známa historická skutočnosť, kedy „expansiona moslimských Osmanov (Turkov) už od 14. storočia úplne zničila Byzantskú ríšu (Konštantínopol padol v roku 1453)“⁵ a o necelé storočie bolo z terajšieho územia odvečených desaťtisíce ľudí do otroctva. Úspešnosť zabrániť agresii bola v histórii až doteraz charakterizovaná kvantitou alebo technologickou prevahou, ktorou sa museli usadlé kultúry brániť. Preto sa

³ Migrácia zohráva dôležitú úlohu aj pri definovaní modernej národnej identity. Napr. Baršová a Barša v závislosti od spôsobu budovania národa rozlišujú medzi národom starousadlíkov a národom prisťahovalcov-osadníkov, resp. medzi národom endogénnym a exogénnym. Pozri viac Baršová, A.; Barša, P. (2005): *Prisťahovalectví a liberální stát. Imigační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.

⁴ Grant, M. (2006): *Pád římské říše*. Bratislava: SLOVART, s. 170.

⁵ Tkáč, M. (2009): *Pravdivý slovenský príbeh*. Bratislava: Post Scriptum, s. 157.

technologický rozvoj zameriaval okrem poľnohospodárskych vynálezov na vojenské (napr. starogrécky plameňomet používaný v námorných bitkách).

Národy samotné sa však vyvíjali pomalšie. Ich početnosť takisto nedosahovala civilizačný ráz a vzdialenosť medzi vládnu elitou a ostatnými nebola taká veľká. Toto tvrdenie však zrejme neplatí pre čínsku civilizáciu, ktorá si ponechala národné a etnické črty. Civilizáciou sa však stala svojou početnosťou, ktorá podľa D. Landesa súvisí s rýchlym rastom populácie spôsobeným odlišnou výnosnosťou hektárových výnosov, ktorá zabezpečila dostatočné zdroje potravy, kde je viditeľný rozdiel v spôsobe kultivácie pôdy v Európe „oproti ľudským exkrementom používaných vo východnej Ázii“⁶, kedy sa Európania stávali stále vyššími a silnejšími. K budovaniu čínskej národnej identity pribudla aj izolacionistická politika a tiež neochota cisára budovať loďstvo, ktoré by zabezpečilo kolonizovanie príľahlých území, prípadne urýchlilo obchod. Práve centralizácia spôsobila, že nevznikli súkromné obchodné podniky ako neskôr napríklad spoločnosť East India Company, ktorá bola založená piatimi štátmi.

Až na uvedené výnimky sa dá povedať, že národy vznikali v podmienkach menších geografických útvarov v povodí riek a blízkosti jazier, kde bolo dostatok zdrojov na obživu. Nie však taký, ktorý by umožnil budovanie veľkých ríš, ktoré nadobudli nadnárodný charakter. Z kmeňového charakteru správy a organizácie práce možno usudzovať, že prvé spoločenstvá žili pomerne izolovane, pretože ich mobilita nebola umocnená využívaním dopravnej infraštruktúry z dôvodu vnútrozemia, členitosti a nebezpečenstiev. Hromadný prechod z vidieckych oblastí do miest umocňoval ich homogénnu skladbu aspoň v kritériu jazykovom. Ten bol teda určujúci pri úvodnej socializácii národov, aby sa ľudia (či už prisťahovaní, alebo pôvodne narodení) mohli dorozumieť a zdieľať podobný osud, informácie, rituály a iné sociálne procesy. Preto boli jazykové kodifikačné hnutia rozhodujúce pri utváraní národných identít, čo pochopili aj slovenskí intelektuáli inšpirovaní nemeckým filozofickým myslením (Herder, Hegel), osvietenstvom i Francúzskou revolúciou. Preto všetky aktivity od kultúry až po politické vyjadrenie spolu s etablovaním sa jazyka nazývame od osemdesiatych rokov 18. storočia národným obrozením. Uzákonenie jazyka jasne odlíšilo národy v oblasti politickej (komunikácia na verejných úradoch), náboženskej (používanie liturgického jazyka) i kultúrnej. Z tohto pohľadu zohral významnú rolu postoj pápeža pri povoľovaní cirkevných jazykov (v našom prípade už pri historickej misii Cyrila a Metoda),

⁶ Landes, D. S. (2004): *Bohatství a bída národů*. Praha: BB/art, s. 41.

kedy aj písmo plnilo funkciu integrujúceho faktora. Dodnes zostalo osobité pre niektoré národy, z najznámejších uveďme aspoň Arménov, Židov, Grékov, Arabov, ale aj Číňanov, Japoncov a pôvodne Mongolov, ktorých písmo zhora dolu bolo neskôr nahradené azbukou.⁷

INTEGRUJÚCE PRVKY NÁRODOV

K integrujúcim faktorom národa patria nasledovné predpoklady:

1. Písmo
2. Jazyk
3. Náboženstvo alebo vierovyznanie
4. Územie
5. Vedomie
6. Nevedomie

Jazyk je hlavným integrujúcim faktorom a to z dôvodu toho, že málokedy dochádza ku vzdelávaniu sa v jazyku, ktorý je susedný, teda geograficky najbližší bez toho, aby k tomu viedli sociálne, mocenské, vojnové alebo etnické (niekedy násilné) dôvody. V tom prípade možno hovoriť o odnárodňovaní, ktorému podľahlo nemálo intelektuálov (Alexander Petrovič), či ľudí, ktorí sociálne zdroje (prestíž, moc) zamenili za pôvod. A práve táto kategória zužuje chápanie jazyka na jazyk materinský (prvotný dorozumievací prostriedok), ktorý bol súčasťou primárnej socializácie a je pomerne ťažké ho v neskoršom veku nahradiť iným, pokiaľ človek nie je členom viacjazyčnej (prevažne dvojazyčnej) komunity. Práve tie sa stávajú objektom politických snáh o dominanciu jedného jazyka nad druhým, pretože skutočná rovnovážna dvojazyčnosť je len hypotetická.

Aj pre stredoeurópske národy bol boj o jazykovú svojbytnosť sprievodným javom budovania národných štátov. Pre súčasné slovenské podmienky je charakteristická liberálna právna úprava, ktorá upravuje používanie jazyka štátneho i jazykov ostatných. Používanie štátneho jazyka je upravené v Ústave SR v článku 6: „Na území Slovenskej republiky je štátnym jazykom slovenský jazyk“⁸, v článku 34, ktorý zakotvuje právo používania iných jazykov v úradnom styku a v zákone o 357/2009 Z. z., ktorý ale neupravuje používanie

⁷ V ruštine sa používa výraz kirylika ako odkaz na tvorca písma.

⁸ Chovanec, J. (2009): *Moderná slovenská štátnosť*. Bratislava: PROCOM, s. 281.

liturgických jazykov. Používanie jazykov národnostných menšín a etnických skupín je deklarované Ústavou Slovenskej republiky a upravené Zákonom o používaní jazykov národnostných menšín (184/1999 Z. z.) a etnických skupín v úradnom styku, kde určuje minimálnu dvadsaťpercentnú hranicu existencie ľudí hlásiacich sa k národnostnej menšine v obci pre úradný styk v jej jazyku. Pri uplatnení demokratickej legitimacy možno hovoriť o objektívnom nastavení v prípade päťdesiatich percent. Programové vyhlásenie Vlády SR z roku 2010 konkrétne uvádza, že vláda „odstráni nezmyselné reštrikcie a obmedzenia v zákonoch týkajúcich sa národnostných menšín“⁹, čo povedie zrejme k snahe o prijatie novej úpravy, ktorá túto hranicu posunie už na 10 percent. Používanie iných jazykov pri súdnych konaniach upravujú osobitné zákony tak, aby umožnili cudzincom plné právo obhajoby.

Učeniu sa cudzích jazykov je príznačné smerovanie k jazykom dominantným globálne, či regionálne (angličtina, nemčina, ruština, španielčina, arabčina a pod.). Preto spoločný jazyk (prípadne nárečie) zostáva integrujúcim faktorom, ktorý sa každodennou interakciou potvrdzuje. Avšak za takéto národy môžeme považovať aj tie, ktorých obyvatelia hovoria jazykmi spoločnými bez toho, aby sa cítili byť príslušníkmi nejakej väčšej národnej skupiny (v prípade angličtiny sú to Američania, Austrálčania, či Novozélandčania). Jazyk je teda znakom, ktorý formuje myslenie individuality i spoločnosti veľmi silným zakorenением sa v mladom veku a konzervuje (v závislosti aj od miery pracovnej mobility) národnú identitu, pokiaľ nie je prekrytá iným jazykom a inou identitou. Kompromisný lingvistický projekt esperanta sa z dôvodu neochoty učiť sa príslušníkmi národov dominantných jazykov neujal. Národ však nie je v chápaní Ernsta Renana len „jazykovým spoločenstvom“, čo je viditeľné na príklade Číny, Belgicka, či Švajčiarska, ale hlavne na názornom príklade židovského národa, ktorý používal (v diaspóre) jazyky národov štátov, kde sa sídlili jeho komunity, ale tiež hebrejčinu, jidiš, či ladino.

Náboženstvo ako integrujúci faktor vytvára slabšie väzby pri pocite spolunáležitosti k národu, avšak vytvára o to väčšie pnutia v prípadoch, kedy sa spoločenstvá ľudí v príslušnosti k nejakej viere odlišujú. Tak možno vidieť najväčšie a najkrvavejšie náboženské vojny a konflikty, kedy sa pri odtrhnutí dnešného Pakistanu od Indie používali krajne zákerné zbrane ako boj s kyselinou dusičnou (v novodobých dejinách), kruté križiacke výpravy (ktoré začali v roku 1095 a skončili 1272 porážkou kresťanov), *reconquistu* od 11.

⁹ Vláda Slovenskej republiky (2010): *Občianska zodpovednosť a spolupráca, Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014*. On: <http://www.government.gov.sk/data/files/6257.pdf> (12.12.2010).

storočia, blízkovýchodné i balkánske konflikty. Náboženstvo teda pôsobí ako silný faktor odlíšenia sa od inej kultúry či civilizácie a ako pripomína Huntington, deje sa tak na „zlomových líniah“, kde sa náboženstvá stretávajú a vymedzujú civilizačný priestor (Turecko – Grécko, Španielsko – Maroko, Srbsko – Albánsko, India – Pakistan, India – Čína, Rusko – Kavkaz). Bezproblémovjšie spolunažívanie príslušníkov národov sa javí za predpokladu jedného náboženstva a to nielen z dôvodu spoločných hodnôt, ale aj z dôvodu politicko-správneho, resp. administratívneho, kedy správa cirkevných provincií vykonáva politicko-organizačné funkcie. Určuje liturgický jazyk, personálne obsadenie, možnosť vzájomne uznávaných rituálov a obradov, bilaterálne vzťahy a pod. V zásade však možno konštatovať, že jednotlivé národy vyznávajú prevažne jedno náboženstvo (alebo patria do homogénneho náboženského prostredia), prípadne práve to je faktorom, ktoré ich výrazne odlišuje od okolia (Etiópia v Afrike, Filipíny v juhovýchodnej Ázii, Albánsko s Bosnou a Hercegovinou a Kosovom v Európe, Izrael na arabskom Blízkom východe). Koexistencia viacerých náboženstiev v jednom štáte je možná predovšetkým pri monopole iných integrujúcich faktorov – ideológii (Zväz sovietskych socialistických republík a musulmanské tradície stredoázijských a kaukazských republík) za cenu potlačenia klerikalizmu (perzekúcie, búranie chrámov). Náboženský systém môže plniť aj funkciu sociálnej stratifikácie (hinduizmus v Indii), ktorý legitimoval dedičnú nerovnosť v spoločnosti. Budhizmus naproti tomu priniesol možnosť sociálnej mobility prechodu z jednej kasty do druhej ešte počas života, no nad hinduizmom nezvíťazil a expandoval na severovýchod. Katolicizmus ako integrujúci prvok združuje odlišné národy ako Poliaci, Filipínci či Brazíčania..

Vierovyznanie predstavuje latentnejšiu formu príslušnosti národa k istému druhu inštitucionalizovanej viery. Najznámejšie odlišnosti pramenia z rôznosti výkladov základných náboženských dokumentov (katolíci, protestanti, mormoni), prípadne z rôznosti výkladov pravidiel nasledovníctva (šíiti a suniti v otázke pokrvnosti nasledovníka proroka). Prvé nezhody medzi katolíkmi a ortodoxnými kresťanmi nastali, pretože „Gréci na Východe sa totiž nestotožňovali s právnym centralizovaným autokratickým prístupom, kedy Rimania na Západe zastávali na základe svojej právnej tradície metropolitného postavenia. Rimanom zasa neboli príliš sympatické helenistické filozofické tendencie.“¹⁰ Poučné je, že náboženské rozpory spolu so sociálnymi i rasovými sú považované za príčiny zániku Rímskej ríše. Spoločným menovateľom je správa cirkevných záležitostí cirkevnou organizáciou. Pri

¹⁰ Grant, M. (2006): *Pád rímskej ríše*. Bratislava: SLOVART, s. 243.

reformačných hnutiach v Európe sa najskôr mešťania a neskôr vidiek začal orientovať na vierovyznanie, ktoré prestalo byť takou finančnou záťažou a prijali samosprávny model organizácie cirkvi. Preto sa vybrali osobitnou cestou Holandsko a Belgicko, ale aj prevažne protestantské Nemecko a katolícke Rakúsko a tolerantné Švajčiarsko. V druhej polovici 16. storočia sa vo Francúzsku udiala séria vojen, ktorých motívom bol boj protestantizmu s katolicizmom a najmarkantnejším príkladom miery jeho intenzity bola Bartolomejská noc – vyvraždenie hugenotov.

V Nemecku je konfesijné rozlíšenie viditeľné aj v straníckom systéme, kedy zvlášť pôsobia v Bavorsku katolícka CSÚ a v zostatku luteránskeho Nemecka CDU. Jasným príkladom vyjadrenia štátnosti je však Severné Írsko, ktorého bezpečnostná situácia i existencia je podmienená jednak prísťahovaleckou vlnou Angličanov a škótskych presbyteriánov, tak rozporom medzi unionistami a prívržencami Írskej republiky, ktorých odlišuje príslušnosť k anglikánskej alebo katolíckej cirkvi.

Územie je v každom prípade väčšinovo integrujúcim faktorom národa, ktorý tak má možnosť chrániť hranice a budovať obranu proti iným, čo by sa dalo prirovnať k vlastníckemu právu a spôsobom jeho nadobudnutia. Zjednodušene možno aplikovať niektoré právne inštitúty rímskeho práva (okrem abstraktných a kúpy), z ktorých môžeme vybrať:

1. Occupatio – nadobudnutie držby, pokiaľ nikomu inému nepatrí	Sibír
2. Accesio – spojenie	Nemecko, Taliansko
3. Confusio – splnutie	Švajčiarsko
4. Usucapio – vydržanie	prakticky všetky
5. Bonorum possessio – schválením úradom (dedičský nárok)	Izrael

Naproti tomu je spôsob nadobudnutia legitimacy moci na nejakom území často viditeľný spôsobom usurpatio – teda násilným privlastnením si a pokusom o splnenie predpokladu oficiálneho nadobudnutia vlastníckeho práva. V prípade obrany národa, ktorý toto územie pôvodne užíval ide o legitímnu žalobu na vrátenie vecí, avšak v podmienkach medzinárodnej právnej anarchie. Preto sa národy museli o svoje územie biť a v tom prípade víťazili komparatívne výhody ako členitosť terénu, schopnosť boja v nehostinných podmienkach, znalosť krajiny či rieky a ostatné bariéry, ktoré konzervovali národy na svojom

území (Dunaj, Morava, Alpy, Pyreneje). Úlohou reprezentantov národov bolo vytvárať aliancie na obranu, či útok, čo je proces, ktorý pretrváva dodnes a ktorý je postavený na zásade „útok na jedného člena aliancie je považovaný za útok na alianciu celú“. Tento princíp kolektívnej obrany však nebol vždy dodržaný. Väčšina uzurpovaných území sa neskôr stala štátmi, kde nástroj na kontrolu územia (osadníci, usadlíci) získali pôdu zadarmo. Príkladom sú dejiny západnej pologule, kde pôvodní obyvatelia nezohrávajú štátotvornú rolu (severoamerickí Indiáni žijúci v cca 180 rezerváciách, či pôvodní Inkovia, Aztékovia, či Mayovia).

V súčasnosti môžeme jednoducho rozdeliť národy na tie, čo:

- Svoje územie majú (prevažná väčšina, ktorá využila právo národov na sebaurčenie – Charta OSN),
- Ti, čo územie nemajú (Cigáni - Rómovia, Sámovia, Aborigini, Kurdi, Lužickí Srbi, Palestínčania, Bretónci, Frízi, Katalánci, Baskovia, Tamilovia, Tibetania a ostatní.
- Tí, čo majú území viac (Rusko, Spojené štáty Americké, ktorých územie nie je oddelené iným štátom a Azerbajdžan, ktorého druhé územie sa nachádza za hranicami Arménska).

Vedomie slúži ako spontánný či zámerný faktor upevňujúci národnú identitu a to sériou inštitútov, rituálov a tradícií. Patrí sem uctievanie sviatkov (dni nezávislosti) a symbolov (hymny, erby a zástavy), ako aj vytváranie inštitúcií budujúcich národné povedomie, či starostlivosť o krajanov v zahraničí. Je to znakom konzervatizmu, kedy národ upevňuje svoje historické skúsenosti, prípadne sa snaží o ich prezentáciu dovnútra i navonok podľa toho, či má ciele ofenzívne alebo defenzívne. Budovanie národného povedomia môže mať za následok dva negatívne hodnotené javy ako sú šovinizmus (zdôrazňovanie nadradenosti jedného národa nad druhým) alebo xenofóbiu (strach z cudzieho, iného). „Národná identita sa nezriedka udržuje pripomínaním minulej slávy, výročí získania nezávislosti, narodením vodcov národa alebo významných víťazstiev. V Spojených štátoch sa

oslavuje Deň nezávislosti a Deň vďakyvdania, vo Francúzsku sa oslavuje výročie pádu Bastilly, v Spojenom kráľovstve sa stále pripomína Deň prímeria“.¹¹

Nevedomie zahŕňa všetky súčasti a reminiscencie národných skúsenosti, ktoré nie sú vedecky a objektívne ľahko skúmateľné. Patria sem národné komplexy (menší oproti väčšiemu, mladší oproti staršiemu, chudobnejší oproti bohatšiemu). Objavujú sa v povestiach, traumách, mýtoch, ale aj v témach politických strán. V tejto súvislosti sa objavuje pojem *mythomoteurs* (ktorý dáva etnickej skupine mýtický zmysel), prípadne tzv. skryté putá. Ako píše John Armstrong: „skryté putá sú faktory, ktoré často ovplyvňujú spôsob, ktorým sa etnická skupina prejavuje, avšak sami o sebe ju nevytvárajú. Medzi najdôležitejšie z nich patria formatívne putá nostalgie po kočovnom, resp. usadlom spôsobe života. Táto nostalgia môže byť prevedená do rôznych podôb, ale ju možno nadhlo celkom potlačiť. Zvláštny typ nostalgie môže byť vyvinutý pri skupinách, ktoré nemajú skúsenosť s príslušným spôsobom života, a to iba pod tlakom náboženských alebo politických štruktúr, pôsobiacich po dlhé obdobia histórie“.¹² Možno uviesť príklad Rómov (Cigánov), ktorých kultúrne vzorce správania vykazujú iné atribúty ako u obyvateľov v majoritnej spoločnosti, a to napr. vo vzťahu k vlastníctvu, rodine, autorite a územi, kedy je správanie bližšie kmeňovému, súčasťou čoho je, že odčlenenie od komunity znamená zároveň vylúčenie. Tak je možné chápať postup individua do vyššej spoločenskej vrstvy ako prestup z jednej kasty do druhej, z čoho vyplýva iný sociálny status a spretŕhanie pôvodných väzieb. Nevedomie sa od vedomia líši tým, že sa vymyká bežnej logike a jeho súčasti nie sú oficiálnymi inštitútmi a nie sú vždy obsahom verejnej diskusie.

Národy podľa toho, či žili vo vazalskom vzťahu k inému národu, alebo sa stali nezávislými, boli poháňané dejinami dopredu tým, že si vytvárali špecifický spôsob práce a dosahovania materiálneho blahobytu. Základným predpokladom bola politická svojbytnosť, ktorá sa prejavovala tým, že peniaze, či iné bohatstvo (vzácne kovy, suroviny) neboli súčasťou výberu daní v prospech iných subjektov. Evidentným príkladom sú Holanďania (Nizozemci), ktorých vybojovaná samostatnosť od Španielov viedla k zveľadňovaniu územia (vysušovanie pôdy – *poldery*), ktoré znamenalo znalosť a schopnosť krajnotvorby využívaním energie z vetra. Tak stavali zberače energie (veterné mlyny) na regulovanie vody, čím sa dosiahol efekt budovania vodných ciest i zabezpečovania zavlažovania pestovaných

¹¹ Heywood, A. (2008): *Politické ideológie*. 4. Vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 165.

¹² Armstrong, J. A. (2003): *Pokus o typologiu vzniku národů*. In: Hroch, M.: *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: SLON, s. 175.

plodín. Nadobudnutie vlastníctva súviselo s odvodnením zeme a získaním pôdy pre obživu. Zároveň sa tak otvárala možnosť obchodovania a dopravy, ktorá bola **akcelerátorom** vývoja národa, ktorý založil svoju politiku na samospráve, bezpečnosť na domobrane a obchod na zámorských plavbách. Tam samozrejme silnel konkurenčný boj o kolónie s Britmi, Španielmi, Portugalcami a ostatnými, ktorí však svoje zisky míňali vo finančne náročných vojnách podporovaných cirkvou. Ťažiskovým bodom však zostáva potreba technologických skokov, ktoré sa prejavovali hlavne pri slobodnom rozvoji priemyslu a inováciách pri zariadeniach náročných na spracovanie kovov. Akceleračným faktorom môže byť aj ekonomická, vojenská alebo kultúrna expanzia. Prvá je podmienená využívaním komparatívnych výhod, surovín a trhovým priestorom, vojenská schopnosťou mobilizácie a kultúrna príťažlivosťou produktov pre národy ostatné (jazyk, umenie). Syntézou všetkých týchto typov expanzií je kolonializmus, ktorý umožňoval alokáciu zdrojov v podobe peňazí, tovarov, ľudí a poznania. V dávnej minulosti bolo získanie technologickej prevahy zavádzaním vynálezov do života ľudí (meranie času, unifikácia mier, pušný prach, betón, dláždenie, keramika, sklo, kanalizácia, katapult, písmo, tlač, kompas, parný stroj) dôležité pri vydobytí si miesta medzi ostatnými národmi. Technológiou však možno rozumieť aj aplikovanie efektívneho modelu vládnutia (formy vlády), delby práce, architektúry a manažmentu (manufaktúry, továrne). Je nepochybné, že národy boli formované prírodnými zákonitosťami a tu zrejme platí, že čím ťažšie podmienky určoval krajinný ráz, tým vyššia bola potreba adaptácie, s čím súvisel rozvoj stavebníctva, dopravy, poznania i odievania.

Pokiaľ niektoré národy nemali možnosť slobodného rozvoja, nevyhnutne zaostávali a museli bojovať o svoju vlastnú existenciu, čím je zřejmé, že sa museli vzdať časti svojho potenciálu v podobe ľudí alebo územia, sekundárne času. Tým zostali mladšími. Možno teda stanoviť škálu vývojových etáp života národa, ktoré umiestňujú národ na pomyselnéj dejinnej línii:

- Porozumenie (rovnaké zvyky a komunikácia)
- Kooperácia (stavebná, ekonomická)
- Inštitucionalizácia (vznik mocenských vzťahov)
- Hľadanie formy vlády (od autokracie k demokracii)
- Konfrontácia s ostatnými (vojenská, hospodárska)
- Získanie suverenity (získanie štátnosti)
- Expanzia (vojenská, ekonomická, kultúrna)

- Obhájenie svojej suverenity (v podmienkach globalizácie).

Národ, pokiaľ má mať prívlastok reálnej eufunkcie, musí zabezpečovať základnú úlohu živého organizmu. A to schopnosť prežitia, pričom nielen v zmysle kultúrnom a ekonomickom, ale hlavne demografickom, čoho nevyhnutným predpokladom je schopnosť reprodukcie. Pokiaľ je merateľným kritériom úhrnná plodnosť (počet živonarodených detí na jednu ženu vo fertiltom veku), tak indikátorom životaschopnosti bude priemerná dosahovaná hodnota rovnajúca sa alebo vyššia číslu 2. V európskom meradle sa táto hodnota pohybuje pod jej hranicou, čo spôsobuje postupný pokles populácie európskych národov. Príčinou môže byť gramotnosť, používanie antikoncepcie, úroveň blahobytu a realizovanej sociálnej politiky štátu, kultúrne súvislosti, životný štýl i postavenie rodiny. Z tohto pohľadu sa javia životaschopnejšie národy, ktorých kultúru a postavenie žien determinuje Islam. Pozoruhodné výsledky však dosiahli Gréci vďaka svojej sociálnej politike vo vysokej miere sobášnosti a nízkej miere rozvodovosti.

V súčasnosti mnohé národy Európskej únie nie sú schopné zabezpečiť prirodzenú reprodukciu. Výskumné spoločnosti prognózuju postupný úbytok domáceho obyvateľstva. Jeden zo spôsobov, ako nahradiť demografický výpadok vidia politickí lídri západoeurópskych krajín v imigrácii. Prist'ahovalectvom už od päťdesiatych rokov 20. storočia neriešia len výpadky na trhu práce vo vybraných profesiách (zdravotníctvo, služby, hotelierstvo, ťažký priemysel), ale pokúšajú sa v imigrácii nájsť spôsob zvýšenia natality na svojom teritóriu.¹³ Vysoký počet prist'ahovalcov však môže ohrozovať národnú integritu domáceho obyvateľstva a môže byť zárodkom budúcich konfliktov (dôvodom sú iné vzorce správania, miera intenzity vyznávania vlastného náboženstva a verejné používanie svojho jazyka). Tento predpoklad platí najmä v prípade, ak imigranti pochádzajú z kultúrne alebo civilizácie odlišného prostredia. Otázky spojené s imigráciou a postoj k prist'ahovalcom v tradične imigrantských krajinách (Nemecko, Rakúsko, Francúzsko, Holandsko, Švajčiarsko) má dnes vplyv na volebné správanie autochtónneho obyvateľstva. V ostatnom období národné strany s protiprist'ahovaleckou tematikou uspeli aj v niektorých krajinách Škandinávie (Dánsko, Švédsko). Úspešnými vo voľbách sa stávajú tie stranické formácie, ktoré prízvukujú potrebu uchovávanie svojich pôvodných národných tradícií (napr. Strana pre slobodu v Holandsku alebo Švajčiarska ľudová strana vo Švajčiarsku). Platí to najmä v krajinách

¹³ Pozri Drbohlav, D. (1994): *Hlavní důvody a důsledky mezinárodní migrace obyvatelstva*. Sborník České geografické společnosti, zväzok 99, č. 3, s. 153.

s vysokým počtom prisťahovalcov z radov moslimov.¹⁴ A aj keď „odpor k prisťahovalcom je spravidla len doplňujúcim, hoci v niektorých prípadoch dosť relevantným, bodom k ostatným témam ako napr. nacionalizmus, boj proti liberalizmu, rezervovaný postoj k európskej integrácii alebo k vojenským alianciám“¹⁵, je tento typ politických strán v súčasnosti dôležitým aktérom straníckej súťaže v mnohých členských štátoch Európskej únie. Vo vzťahu k výskumu správania sa príslušníkov národov sa tak otvára nová dimenzia jeho skúmania.

ZÁVER

Z vyššie uvedeného vyplýva, že pri existencii 300 národov a viac ako tisíc etnických skupín sa možno pokúsiť o typológiu, ktorá berie do úvahy viac kritérií:

Podľa originality:

- Pôvodné (autochtónne) Židia, Aborigini, európske, ázijské a africké národy
- Eklektické Američania, Austrálčania, juhoamerické národy

Podľa pôvodného spôsobu života:

- Kočovné Rómovia (Cigáni), Beduíni, Indiáni (lov, obchod, pastva)
- Usadlé Ostatní (poľnohospodárstvo, priemysel, služby)

Národy prekonávajú vo svojich dejinách viaceré vyššie uvedené fázy, ktorých splnenie mohlo byť viac alebo menej úspešné. Pokiaľ nesplnili jednu z nich, potom je ich smerovanie namierené k zániku. Pre nedostatok historických zdrojov, nemôžeme vymenovať všetky národy, ktoré existovali. Vieme len, že žili Chazari (vyznávajúci judaizmus), Chetiti, Feničania, Kartáginci, Peržania a mnoho ostatných, ktoré neprežili konfrontáciu s výzvami, ktoré ich čakali. Viaceré národy zanikli vplyvom prehratých vojen a celé ríše zanikli v kultúrnom i ekonomickom úpadku. V súčasnosti sa civilizačné centrá predbiehajú v technologickom a kultúrnom rozvoji, ktorý môže znamenať posilnenie uvedomovania si

¹⁴ Výnimkou je zatiaľ Nemecko, kde národné strany nie sú zastúpené v Spolkovom sneme.

¹⁵ Štefančík, R. (2010): *Prenikanie témy migrácie do politiky straníckych subjektov v Českej republike a na Slovensku*. In: *Studia Politica Slovaca*, č. 1, ročník III., s. 5.

existencie a úspechu národa, ale aj revíziu jeho opodstatnenosti ako „imaginárneho spoločenstva“.

Ako pripomína Huntington, „bez skutočných nepriateľov neexistujú skutoční priatelia“¹⁶, čo značí, že národy sa formovali skôr v konfrontácii s ostatnými konkurentmi a schopnosťou kooperácie vlastných vodcov než spoluprácou s ostatnými národmi. Dnes všetko nasvedčuje tomu, že znakom národa nebude len etnicita, ale skôr subjektívny pocit, ktorý mení národ na psychopolitickú jednotku, prípadne je stotožňovaný so „svojim“ štátom. Odlišnosti jednotlivých národov budú viditeľné do tej miery, dokedy budú príslušníci národa schopní reprodukcie budúcich generácií, udržať svoje vedomie, tradície a tiež jazyk. Heywood definuje národy ako: „kultúrne entity, súbory ľudí spojených spoločnými hodnotami a tradíciami, hlavne jazykom, náboženstvom a dejinami a obývajúcich rovnaký zemepisný priestor“.¹⁷ Možno dodať, že táto definícia ako mnohé iné neuvádza kritérium rasy, ktorá je rôzne definovaná a pritom otvorene skoro vždy na prvý pohľad viditeľná. Ernst Renan v tejto súvislosti dodáva: „Národ je duša, duchovný princíp. Túto dušu, tento duchovný princíp utvárajú dve veci, ktoré v skutočnosti tvoria jedinú. Jedna je v minulosti, druhá v prítomnosti. Jednou je spoločné vlastníctvo bohatých spomienok, druhou je terajší súhlas, pranie žiť spolu, vôľa nadviazať na spoločne prijaté dedičstvo.“¹⁸

LITERATÚRA

- Armstrong, J. A. (2003): *Pokus o typologiu vzniku národů*. In: Hroch, M.: *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: SLON.
- Baršová, A.; Barša, P. (2005): *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- Drbohlav, D. (1994): *Hlavní důvody a důsledky mezinárodní migrace obyvatelstva*. Sborník České geografické společnosti, svazek 99, č. 3, s. 151 – 162.
- Grant, M. (2006): *Pád římské říše*. Bratislava: SLOVART.
- Heywood, A. (2008): *Politické ideologie*. 4. Vyd. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Hroch, M. (2003): *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: SLON.

¹⁶ Huntington, S. P. (2007): *Střet civilizací – boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, s. 12.

¹⁷ Heywood, A. (2008): *Politické ideologie*. 4. Vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 163.

¹⁸ Renan, E. (2003): *Co je národ?* In: In: Hroch, M.: *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: SLON, s. 33.

- Hroch, M. (2005): *Das Europa der Nationen. Die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Huntington, S. P. (2007): *Střet civilizací – boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers.
- Chovanec, J. (2009): *Moderná slovenská štátnosť*. Praha: PROCOM.
- Jansen, Ch.; Borggräfe, H. (2007): *Nation, Nationalität, Nationalismus*. Frankfurt/Main: Campus Verlag.
- Landes, D. S. (2004): *Bohatství a bída národů*. Praha: BB/art.
- Renan, E. (2003): *Co je národ?* In: Hroch, M.: *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: SLON.
- Štefančík, R. (2010): *Prenikanie témy migrácie do politiky stranických subjektov v Českej republike a na Slovensku*. In: *Studia Politica Slovaca*, č. 1, ročník III., s. 3 – 22.
- Tkáč, M. (2009): *Pravdivý slovenský príbeh*. Bratislava: Post Scriptum.
- Vláda Slovenskej republiky (2010): *Občianska zodpovednosť a spolupráca, Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014*. On: <http://www.government.gov.sk/data/files/6257.pdf> (12.12.2010).